

ΗΡΑΚΛΗΣ ΜΗΛΛΑΣ

**ΠΩΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΟΥΝ ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ
ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΙ ΤΟΥΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ**

Βιβλιοπαρουσίαση του βιβλίου της Λίζη Μπεχμοάρας, *Πώς βλέπουν τους Εβραίους οι Διανοούμενοι της Τουρκίας* Ισταμπούλ 1993

ΟΡΜΩΜΕΝΟΣ από το αφιέρωμα «Εβραίοι στην Ελλάδα» των *Συγχρόνων Θεμάτων* (Ιούλιος-Δεκέμβριος 1994), θα αποπειραθώ να παρουσιάσω τις τάσεις και τοποθετήσεις ορισμένων Τούρκων διανοουμένων σχετικά με τους Εβραίους όπως εμφανίζονται στο βιβλίο της Λίζη Μπεχμοάρας *Πώς βλέπουν τους Εβραίους οι Διανοούμενοι της Τουρκίας* που εκδόθηκε στην γειτονική χώρα το 1993¹. Είκοσι πέντε διάσημοι στην χώρα τους διανοούμενοι, μεταξύ αυτών και ορισμένοι γνωστοί και στην Ελλάδα όπως οι Αζίζ Νεσίν, Τσετίν Αλτάν, Μεχμέτ Αλί Μπιράντ, Ορχάν Παμούκ, Οζντεμίρ Ιντζέ, Μετέ Τουντσαί, συνομίλησαν με την κυρία Λ. Μπεχμοάρας, δημοσιογράφο της εβδομαδιαίας εφημερίδας *Salom* της εβραϊκής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης και απάντησαν στις ερωτήσεις της. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν μεταξύ Οκτωβρίου του 1992 και Μαΐου του 1993 και πρωτοπαρουσιάστηκαν στην εφημερίδα *Salom* η οποία εκδίδεται στα τουρκικά.

Όπως μας πληροφορεί η κ. Λίζη Μπεχμοάρας στον πρόλογό της, ο σκοπός της ήταν να ερευνήσει την εικόνα που έχουν οι διανοούμενοι της Τουρκίας «οι οποίοι διαμορφώνουν εν μέρει και την κοινή γνώμη» σχετικά με τους Εβραίους, δηλαδή με μια κοινότητα που πρόσφατα γιόρτασε (μαζί με το επίσημο κράτος) την επέτειο των πεντακοσίων χρόνων από την έλευσή της στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από την Ισπανία. Αυτή η εργασία καταδεικνύει τουλάχιστον δύο πτυχές της τουρκικής κοινωνίας: τις ιδεολογικές τάσεις και ερμηνείες όπως εκφράζονται από τους διανοούμενους και τα όρια αυτογνωσίας των διανοουμένων στα θέματα μειονοτήτων/εθνοτήτων.

Τα θέματα που επικράτησαν κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων ήταν οι σχέσεις της εβραϊκής κοινότητας με το μουσουλμανικό οθωμανικό και μεταγενέστερα κεμαλικό κράτος, ο αντισημιτισμός, οι εορτασμοί των «500 χρόνων», τα δεινά που υπέστησαν οι Εβραίοι κατά καιρούς στην Τουρκία όπως «ο φόρος περιουσίας» του 1942 όπου οι μειονότητες οικονομικά αποδεκτίστηκαν, το Ισραήλ, τα επαγγέλματα των Εβραίων και η εικόνα του «φιλάργυρου», «δειλού», «εγωιστή» κ.λπ. Εβραίου.

Οι τοποθετήσεις των ομιλητών ποικίλλουν. Ορισμένοι υποβίβασαν τις ατυχείς πλευρές της ιστορίας της εβραϊκής κοινότητας και του αντισημιτισμού στην Τουρκία ενώ άλλοι κατάκριναν πολλές από τις πρακτικές κατά των Εβραίων. Ορισμένοι εμφανίστηκαν ευαισθητοποιημένοι στα θέματα μειονοτήτων και άλλως πλήρως ικανοποιημένοι με την παρούσα κατάσταση. Πάντως σχεδόν καμία τοποθέτηση δεν ήταν καθ' όλα πανομοιότυπη. Διαφορετικές εκτιμήσεις παρατηρούνται ακόμα και μεταξύ ομιλητών οι οποίοι συμφωνούν στους βασικούς προσανατολισμούς. Η Λίζη Μπεχμοάρας παρουσίασε κάθε διανοούμενο χωρι-

στά, μέσα από τις συνεντεύξεις με ελάχιστες προσωπικές της εκτιμήσεις.

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι εορτασμοί των 500 χρόνων

Ο Ο. Ακμπάλ, οπαδός του «ανθρωπισμού και της αριστεράς» όπως θα ήθελε να χαρακτηριζόταν, πιστεύει ότι «μέσα στο Οθωμανικό Κράτος έτσι και στην διάρκεια της νέας Τουρκικής Δημοκρατίας οι Εβραίοι δεν αντιμετώπισαν κακή μεταχείριση ή προβλήματα, δεν αντιμετωπίστηκαν σαν ξένοι και δεν συνάντησαν την απόρριψη. Βέβαια, εκτός του Φόρου Περιουσίας!». Αυτού του είδους οι τοποθετήσεις, δηλαδή ο εξωραϊσμός της τουρκικής κοινωνίας και η ταυτόχρονη εκτίμηση των αντισημιτικών πρακτικών ως ελαχίστης σημασίας (π.χ. ο Φόρος Περιουσίας του 1942, τα Σεπτεμβριανά του 1955, όπως και οι καθημερινές παρενοχλήσεις, προσβολές/ύβρεις, εμπόδια στην συμμετοχή στα κοινά ή στις δημόσιες υπηρεσίες, κ.ά.) συναπαντώνται σε ορισμένους διανοούμενους. Οι μη κολακευτικές για την Τουρκία εφαρμογές δικαιολογήθηκαν κάποτε με τις «ανάγκες του κράτους», κάποτε σαν «λάθη» ή, όπως δηλώνει ο Α. Ιλχάν, σαν αντιπερισπασμοί στις παρεμβάσεις της «Δύσης».

Ο Σ. Ερέζ και ο Τζ. Τσαντάρ πιστεύουν ότι η οθωμανική πρακτική ήταν αρκετά πιο ικανοποιητική από αυτή της σύγχρονης Τουρκίας. Πάντως στην πλειοψηφία τους οι Τούρκοι διανοούμενοι δεν εμφανίζονται υπερήφανοι για την οθωμανική κληρονομιά. Ο Μ. Τουντσαί δηλώνει ότι «να μεν δεν έγινε πογκρόμ στην Οθωμανική Αυτοκρατορία αλλά και ποτέ δεν αντιμετωπίστηκαν οι Εβραίοι σαν ίσοι πολίτες. Έζησαν βέβαια ως ένα βαθμό ήσυχα εδώ». Ο Φ. Εντγκού παρατηρεί ότι η οργάνωση της κοινωνίας εμπόδισε την ένταξη των Εβραίων στην οθωμανική κοινωνία.

Οι Τούρκοι οι οποίοι εμφανίζουν μια κριτική στάση απέναντι στο παρελθόν δεν συμμερίζονται και τον ενθουσιασμό των εορτασμών των «500 χρόνων». «Οι εκδηλώσεις αποτελούν προσβολή για τους Τούρκους» λέει ο Α. Νεσίν, «Λένε, 'δεν μας κόψατε, δεν μας σφάξατε, δεν μας κρεμάσατε, δηλαδή είστε και εσείς σχεδόν άνθρωποι (φυσιολογικοί)!... Ενώ στην πραγματικότητα πάντα περιφρονήσαμε τους Εβραίους. Περιφρονήσαμε όλες τις μειονότητες... Είναι παράδοσή μας, όταν είμαστε κυρίαρχοι να γινόμαστε και σωβινιστές». «Νοιώθω ντροπή όταν ακούω αυτά περί ευγνωμοσύνης στις εκδηλώσεις» δηλώνει ο Σ. Ερέζ, «γιατί να νοιώθουν 'ευγνώμονες' για κάποια σχετικά καλή συμπεριφορά;». Η Τ. Ουγιάρ θεωρεί υποκριτικές τις εκδηλώσεις εφ' όσον έχουν γίνει τόσα έκτροπα κατά των Εβραίων. Ο Α. Σιρμέν δηλώνει ότι δεν πρέπει να υπερβάλλουμε για την ανεκτικότητα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. «Οι Εβραίοι συμπολίτες μας έχουν υπερβάλλει τώρα τελευταία (με τα «500 χρόνια»)». Εάν η Οθωμανική

Αυτοκρατορία όντως ήταν τόσο ανεκτική τότε τι απέγιναν οι Αρμένιοι;». Ο δε Μ. Τουντσαί αποκαλεί τους εορτασμούς των «500 χρόνων» ένα «show»: «Ήταν λάθος. Το ζητούμενο δεν είναι να λέμε 'είμασταν καλοί' ή 'δεν είμασταν και τόσο κακοί', αλλά να φτιάξουμε ένα καλύτερο μέλλον όπου θα είμαστε ίσοι πολίτες. Δεν χρειάζεται να φτιάχνουμε ιδεατά παρελθόντα». Οι δε Α. Ιλχάν, Ι. Σελτσούκ και Τζ. Τσαντάρ βλέπουν τους εορτασμούς των «500 χρόνων σαν μία θετική πρωτοβουλία επειδή αντισταθμίζουν δυτικές αντιτουρκικές προκαταλήψεις.

Αντισημιτισμός στην σύγχρονη Τουρκία
Οι πλειοψηφία των ερωτηθέντων παραδέχτηκε ότι υπάρχει αντισημιτισμός στην Τουρκία. Ο Φόρος Περιουσίας που καταδικάστηκε σχεδόν ομοφώνως θεωρήθηκε και μια από τις αιτίες της μετανάστευσης των Εβραίων προς το Ισραήλ.

Ο Ν. Τζούμαλι, όπως και ο Μ. Τουντσαί, βλέπει το Φόρο σαν μία πράξη εμπνευσμένη από την ναζιστική Γερμανία που εφαρμόστηκε μετά από πίεση της αστικής τάξης: «Είμαι κατά των εθνικών διακρίσεων. Τούρκοι, Κούρδοι, Εβραίοι, όλοι έχουν το δικαίωμα να αποκαλούν πατρίδα τους τα χώματα όπου γεννήθηκαν, να πεθάνουν εκεί και να θαφτούν δίπλα στους συγγενείς τους».

Ο Σ. Ερέζ, ο Ε. Ατάμπεκ, ο Ι. Σελτσούκ, ο Ο. Ιντζέ, ο Ο. Παμούκ, ο Ι. Οζέλ κ.ά. τονίζουν ότι οι Εβραίοι της Τουρκίας υπέφεραν και ακόμα υποφέρουν από τις κοινωνικές προκαταλήψεις και πρακτικές. Ο Α. Νεσίν πιστεύει ότι υπάρχει γενικά αντισημιτισμός σε όλα τα κράτη. Δηλώνει την δυσανεξία του για την σβωνιστική πολιτική κατά των μειονοτήτων της Τουρκίας στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και ειδικά κατά των Ρωμιών (Φόρος Περιουσίας, τα Σεπτεμβριανά του 1955). Ο Ρ. Ν. Ιλερί αφηγείται δραματικές σκηνές από την εφαρμογή του Φόρου Περιουσίας. Ο Φ. Ενγκού πιστεύει ότι οι Εβραίοι θα αντιμετώπιζαν εμπόδια στην Τουρκία εάν προσπαθούσαν να κάνουν καριέρα μέσα στον κρατικό μηχανισμό. Ο Α. Σιρμέν θεωρεί πιο εύκολη την συμβίωση και ένταξη των Εβραίων σε μια χριστιανική κοινωνία παρά σε μια ισλαμική. «Κανένα λαός πάντως δεν είναι τελείως αθώος». Ο Μ. Α. Μπιράντ πιστεύει ότι η ζωή των Εβραίων δεν είναι εύκολη στην Τουρκία: «Είμαστε μια κοινωνία όπου δεν ξέρεις αύριο τι θα κάνει... Αλλάζει με μεγάλη ταχύτητα, αλλάζουν οι αξίες. Την μια στιγμή βγαίνει στο προσκήνιο η θρησκεία, την άλλη η διαμάχη φτωχών/πλουσίων».

Μια άλλη ομάδα διανοουμένων όμως πιστεύει ότι δεν υπάρχει αντισημιτισμός μέσα στην τουρκική κοινωνία. Ο Α. Ιλχάν παραδέχτηκε μεν ότι ένας Εβραίος δεν θα μπορούσε ποτέ να γίνει π.χ. αρχηγός στρατού στην Τουρκία αλλά αυτό το θεωρεί πολύ φυσικό και σαν μια πρόληψη και «θέμα

εθνικής αυτοάμυνας». «Το νέο τουρκικό κράτος» τονίζει, «είναι ένα αντιδυτικό κράτος ενώ όλες οι μειονότητες είναι υπέρ της Δύσης». Δεν υπάρχουν εμπόδια για τους Εβραίους στην τουρκική κοινωνία σύμφωνα με την Ν. Ιλιτσάκ: «Ενώ υπάρχουν εμπόδια για τους Τούρκους στην Δυτική Θράκη... Εάν θα το ήθελαν οι Εβραίοι θα μπορούσαν να γίνουν δημόσιοι υπάλληλοι, αλλά αυτοί προτιμούν το εμπόριο... Ζουν στις πιο καλές περιοχές, τρώνε στα πιο καλά εστιατόρια». Η Σ. και ο Ε. Ταναλτά πιστεύουν επίσης ότι δεν υπήρξαν πιέσεις κατά των μειονοτήτων στην Τουρκία: «Υπήρξαν όλες οι ελευθερίες».

Ο Γκ. Τουράν μας αφηγείται ένα περιστατικό: «Άκουσα μια μέρα έναν Εβραίο φίλο μου ο οποίος μιλά άριστα την τουρκική να μιλά στο τηλέφωνο με την μητέρα του. Μιλούσε με μια εβραϊκή προφορά... Αυτό μπορεί να προκαλέσει μια δυσφορία, περισσότερο και από το ίδιο το όνομα του ατόμου... Βλέπεις κάποιον να δηλώνει ότι είναι μειονοτικός, διαφορετικός. Αυτό μπορεί να δημιουργήσει την υποσυνείδητη αντίδραση της άλλης πλευράς. Και η αντίδρασή μας θα είναι: ναι, είσαι διαφορετικός!».

Ο Τζ. Κιρτζά ερμήνευσε σαν «προδοσία κατά του κράτους» τις εξεγέρσεις των Αρμενίων και Ελλήνων. «Οι Εβραίοι διαφέρουν από αυτήν την άποψη... Και γι' αυτό δεν βλέπουμε αντισημιτισμό στην Τουρκία». Τα συμβάντα του 1942 τα θεωρεί σαν «ένα προσωρινό κύμα ρατσισμού». Οι Τούρκοι, λέει, δεν είναι ρατσιστές αλλά καχύποπτοι για τις «διπλές» σχέσεις των μειονοτήτων (όπως αποκαλεί την ταύτιση των μειονοτήτων και με άλλες χώρες).

Η εικόνα του Εβραίου, τα επαγγέλματα, το Ισραήλ και το σεξ
Σχεδόν όλοι οι ομιλητές παραδέχτηκαν ότι οι Εβραίοι παρουσιάζουν ορισμένες «ιδιαιτερότητες». Στο ένα ιδεολογικό άκρο μπορεί να τοποθετηθεί ο Μ. Τουντσαί ο οποίος θεωρεί ότι τα χαρακτηριστικά των Εβραίων ηγάζονται από την ψυχολογία των μειονοτήτων και όπως αυτά εκφράζονται από όλες τις μειονότητες και στο άλλο άκρο ο Τ. Ντουρσούν ο οποίος αναφέρθηκε στην «φιλαργυρία των Εβραίων που μπορεί να ξεκινάει από τα γονίδια τους». Και ο Ο. Κοκέλ λέει ότι οι Εβραίοι είναι διαφορετικοί για «γενετικούς» λόγους: «Οι Εβραίοι παντρεύονται με κοντινούς συγγενείς». Πάντως την προτίμηση των Εβραίων για το εμπόριο την αποδίδει σε ιστορικές αιτίες. Ο Φ. Ενγκού παρατηρεί ότι οι Εβραίοι της Τουρκίας είναι διαφορετικοί από τους Εβραίους του υπόλοιπου κόσμου. «Οι Εβραίοι φίλοι μου στην Ευρώπη ασχολούνται με την τέχνη, με την επιστήμη. Στην Τουρκία είναι έμποροι, γιατροί, μηχανικοί». Αυτό το αποδίδει στην μουσουλμανική κοινωνία η οποία δεν διευκολύνει την ένταξη των Εβραίων σ' αυτήν. Ο Σ. Ερέζ το αποδί-

δει στο γενικό μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο της χώρας. Ο Ο. Ιντζέ ερμηνεύει την έλλειψη Εβραίων διανοουμένων χαριτολογώντας: «Εντάχθηκαν λοιπόν στην οθωμανική και στην τουρκική κοινωνία η οποία δεν χρειάζεται τις τέχνες, την λογοτεχνία, την φιλοσοφία!».

Ο Α. Σιρμέν παραδέχεται ότι κακώς «υπάρχει η τάση να βλέπουμε τις μειονότητες σαν να αποτελούνται από δειλά άτομα». Ο Ο. Ιντζέ ερμηνεύει τις εικόνες περί του φιλάργυρου Εβραίου: «Στην καθημερινότητα της ζωής δεν υπήρχαν σύμβολα. Είναι η λογοτεχνία που δημιουργεί την παγκοσμιοποίηση των συμβόλων». Μιλά για τους αρνητικούς τύπους, π.χ. για τους Εβραίους στον Shakespeare, για τις παροιμίες στην τουρκική γλώσσα.

Ο Τσ. Αλτάν πιστεύει ότι η προσπάθεια των Τούρκων συγγραφέων να μιμηθούν την δυτική λογοτεχνία είναι ένας από τους παράγοντες που δημιούργησε το αρνητικό στερεότυπο των Εβραίων. Βλέπει τους Εβραίους σαν την αριστοκρατία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας: «Η αριστοκρατία δεν έχει τοπικό αλλά έναν παγκόσμιο χαρακτήρα». Γελάει με την ερώτηση γιατί δεν αναφέρεται στους Εβραίους στα έργα του: «Κάποτε ο ρατσισμός είχε πάρει τρομακτικές διαστάσεις στην Τουρκία. Ήδη έχω βρει τον μελά μου με το στίγμα του κομμουνιστού, φανταστείτε τι θα γίνονταν αν είχα ασχοληθεί και με τους Εβραίους, τους Αρμένιους...» Αποδίδει τον τουρκικό ρατσισμό στην αδυναμία της λαϊκής δημιουργικότητας και στην ανάγκη να κρατηθεί από τις επιτυχίες των φανταστικών προγόνων.

Το Ισραήλ ήταν επίσης στο επίκεντρο των συζητήσεων. Ο Τζ. Τσαντάρ πιστεύει ότι ο αντισημιτισμός στην Τουρκία εντάχθηκε με τις πολιτικές εξελίξεις της Μέσης Ανατολής. Σύμφωνα με τον Τζ. Τσαντάρ, το τουρκικό ισλάμ στράφηκε προς τον αραβικό ισλαμισμό μετά την απαγόρευση των τεκέδων (ιερών τόπων λειτουργίας του ανορθόδοξου, συγκριτικού ισλάμ) δηλαδή με την καθιέρωση του καθεστώτος του Ατατούρκ. Σχεδόν όλοι οι ομιλητές τάχθηκαν υπέρ του αγώνα των Παλαιστινίων και κατά του κράτους του Ισραήλ. Εξαιρέση αποτέλεσε ο πρώην πρεσβευτής Τζ. Κιρτζά ο οποίος δεν πιστεύει ότι οι Άραβες είναι οι φίλοι των Τούρκων και οι Εβραίοι οι εχθροί. «Οι Χριστιανοί και οι Εβραίοι ναι μεν δεν υπηρετούν στον στρατό αλλά πλήρως αν πόρο (στην Οθωμανική Αυτοκρατορία). Οι Άραβες δεν έκαμαν ούτε το ένα, μα ούτε και το άλλο! Έτρωγαν, έπιναν και την άραζαν! Και μετά με την πρώτη ευκαιρία έγιναν ένα με τους εχθρούς μας και μας χτύπησαν πισώπλατα. Και τώρα ορισμένοι μιλούν και για αλληλεγγύη μεταξύ μουσουλμάνων!». Εν συντομία ο Τζ. Κιρτζά υποστηρίζει ότι το εθνικό συμφέρον πρέπει να υπαγορεύει τις σχέσεις της Τουρκίας με το Ισραήλ. Ο Ο. Κοκέλ φαίνεται να συμφωνεί: «Το Ισραήλ είναι ένα πιο ρεαλιστικό κράτος». Μας εξη-

γεί ότι το Ιράν, το Ιράκ, η Σαουδική Αραβία χτύπησαν την Τουρκία πισώπλατα. «Το Ισραήλ δεν υποστηρίζει τρομοκράτες».

Ο Α. Ιλχάν και ο Τ. Ντουρσούν τόνισαν τις σεξουαλικές τους σχέσεις με Εβραίους. Ο πρώτος απλώς δήλωσε ότι κάποτε είχε μια Εβραία φίλη. Ο δεύτερος παρουσίασε τις Εβραίες σαν πρωτοπόρες στο σεξ. Ο Τ. Ντουρσούν, μας λέει ότι στα έργα του συχνά αναφέρεται στις Εβραίες κοπέλες επειδή όταν ήταν νέοι (οι Τούρκοι προφανώς, Η.Μ.) είχαν τις πρώτες σεξουαλικές τους εμπειρίες με Εβραίες. Ο Τζ. Κιρτζά παρατήρησε ότι οι Εβραίες, σαν τις γυναίκες στους πίνακες του Goya, είναι είτε πολύ ωραίες ή πολύ άσχημες. «Ίσως επειδή προέρχονται από την Ισπανία!».

Αυτεπίγνωση, τουρκική εθνική ταυτότητα, αμεσότητα

Οι συνεντεύξεις στο βιβλίο της Λ. Μπεχμοάρες, όπως εξυπακούεται σηματοδοτούνται με την αμεσότητα της συνδιάλεξης. Οι ομιλητές κάτω από την πίεση και των ερωτήσεων που πολύ συχνά έπεφταν σε αντιφάσεις και παρουσίασαν ανακολουθίες και οξύμωρα σχήματα. Το εύρος μεταξύ του θεωρητικού αυτοπροσδιορισμού (π.χ. «είμαι κατά των φυλετικών διακρίσεων») και της τοποθέτησης σε πρακτικά θέματα αποκαλύπτει τον βαθμό της αυτεπίγνωσης. Το «γνώθι σ' αυτόν» σε θέματα προκαταλήψεων, εθνικών στερεοτύπων και του αντισημιτισμού ήταν εμφανέστατο σε ορισμένους Τούρκους διανοούμενους οι οποίοι αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους σαν κοινωνικά προιόντα επηρεασμένα από την προσωπική τους προϊστορία και όχι σαν απλοί και αντικειμενικοί παρατηρητές.

«Θα μπορούσα να σας μιλήσω για τα αισθήματά μου σχετικά με τους Εβραίους και να παρουσιάσω τον εαυτό μου τελείως απαλλαγμένο από προκαταλήψεις» λέει ο Ο. Παμούκ. «Αλλά η αλήθεια είναι ότι εγώ ζω σ' αυτήν την χώρα και θα πρέπει κάπου να επηρεάζομαι από το περιβάλλον μου... Αν σας πω όμως τα (ανεξέλεγκτα) όνειρά μου, εκεί, οι Γερμανοί, οι Εβραίοι θα είναι κάπως διαφορετικοί. Αλλά κάποιος μηχανισμός μέσα στο κεφάλι μου μου λέει ότι τα πράγματα δεν είναι ακριβώς έτσι... Νομίζω ότι έως ένα βαθμό ελέγχω τις προκαταλήψεις μου».

Ο Α. Σιρμέν πιστεύει ότι πρέπει να καταλάβουμε την ψυχολογία του «άλλου». «Υπάρχει ένας τοίχος μεταξύ μας. Ανήκουμε σε διαφορετικές πολιτιστικές ομάδες». Και προσθέτει επιγραμματικά: «Εγώ δεν νιώθω ούτε ιδιαίτερη συμπάθεια ούτε ιδιαίτερη αντιπάθεια για κάποιο έθνος». Ο Μ. Α. Μπιράντ φαίνεται να έχει συνειδητοποιήσει ότι οι εικόνες που έχουμε σχετικά με τις μειονότητες μας παρεμποδίζουν να γνωρίσουμε πραγματικά τους Εβραίους σαν κοινότητα. «Δεν ξέρω αν είναι έτσι όπως τους βλέπω ή αν εμένα μου φαίνονται έτσι!». Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο Ι. Σελτσούκ ο οποίος εμφανίζεται να αποκτά κάποια αυτο-

συνειδησία κατά την διάρκεια της συνέντευξης. Στην αρχή παρατηρεί με κάποιες αιχμές κατά των Εβραίων ότι οι Εβραίοι στις δυτικές χώρες εντάσσονται στην καλλιτεχνική ζωή αυτών των χωρών ενώ στην Τουρκία αυτό δεν γίνεται. Και κάποια στιγμή, σαν να το σκέφτεται για πρώτη φορά, λέει: «Πολύ περιεργο! Ας αναρωτηθούμε λοιπόν. Μήπως φταίμε εμείς (οι Τούρκοι) γι' αυτό!».

Πολλοί διανοούμενοι ούτε καν υποπτεύτηκαν ότι παρουνισάζαν έμπρακτα εθνικές προκαταλήψεις όταν δήλωναν την ανυπαρξία τους. Για τον Ο. Ακμπάλ ο Φόρος Περιουσίας και οι επιθέσεις των ισλαμιστών κατά των Εβραίων δεν αποδεικνύει την ύπαρξη αντισημιτισμού, επειδή ο Φόρος ήταν κάποια «εξαίρεση», η δε πράξη των φανατικών ισλαμιστών «απορρέει από οικονομικό φθόνο». Ο Α. Ιλχάν προσπαθεί να μας επιβεβαιώσει ότι δεν διακατέχεται από αντισημιτισμό παρά τις επικρίσεις που δέχεται. Και όταν ρωτά η κ. Λ. Μπεχμοάρας: «Είναι δυνατόν να μην έχει κανείς ούτε ίχνος ρατσισμού;» απαντά: «Σ' εμάς τους Τούρκους αυτό είναι δυνατόν!... Η τουρκική κοινωνία δεν έχει προκαταλήψεις». Ο Τ. Ντουρσούν ο οποίος πιστεύει ότι «οι Εβραίοι είναι φιλάργυροι» παραδέχτηκε ότι υπάρχουν Εβραίοι που πραγματικά ξεδεύουν χρήματα «ξεπερνώντας τον εβραϊσμό τους». Για τον Τζ. Τσαντάρ «οι Εβραίοι δεν αντιμετώπισαν κανένα πρόβλημα». Ο δε Φόρος Περιουσίας, εξηγεί, «δεν ήταν κατά των Εβραίων αλλά κατά όλων των μειονοτήτων». Ο Ο. Κοκέλ πιστεύει ότι συμμερίζεται την ίδια νοστροπία με τους Εβραίους, δεν τους ξεχωρίζει, τους θεωρεί ενταγμένους συμπολίτες. Και μετά παρατηρεί ότι θα φερότανε και ο ίδιος σαν τους Εβραίους, δηλαδή θα συσπειρώνονταν μέσα στην κοινότητά του αν ήταν και αυτός «σε ξένη χώρα». Οι δε Σ. και Ερ. Ταναλτά ιδιότυπα τεκμηριώνουν ότι «υπήρξαν όλες οι ελευθερίες» για τις μειονότητες στην Τουρκία: απλώς δηλώνουν ότι γι' αυτούς «δεν υπάρχουν Εβραίοι και άλλοι λαοί αλλά μόνον άνθρωποι».

Ορισμένες τοποθετήσεις σε σχέση με την τουρκική εθνική ταυτότητα οριοθετούν την θέση των Εβραίων μέσα στην Τουρκία. Ο Ο. Ακμπάλ πιστεύει ότι, σε αντιδιαστολή με την εποχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όπου και οι μη-μουσουλμανικές μειονότητες συμμετείχαν στα κοινά, με την ίδρυση της Νέας Τουρκίας ξεκινά «η δική μας» κυριαρχία, η συνειδητοποίηση της τουρκικής εθνικής ταυτότητας. Ο Φ. Ενγκού πιστεύει ότι «για ορισμένους, Τούρκος σημαίνει μουσουλμάνος». Η Ν. Ιλιτσάκ πιστεύει ότι ο μουσουλμανισμός αποτελεί ένα πολύ σημαντικό συστατικό της ταυτότητάς της. «Θεωρώ το Ισλάμ σαν μέρος της τουρκικής ταυτότητας... Δεν μπορώ να φανταστώ ένα χριστιανό Τούρκο».

Οι συνεντεύξεις, με την αμεσότητα και τον αυθορμητισμό τους ξεπερνούν τις δυνατότητες των ορθολογικών κατατάξεων που επιχειρήθηκε εδώ. Πολλά από αυτά που δεν

ταξινομούνται, όπως οι πολύ προσωπικές τάσεις και εκφράσεις, ας πούμε τα βουρκωμένα μάτια κάποιου ηλικιωμένου αγωνιστή όταν αφηγείται τις βιαιότητες των συμπολιτών του (Ιλερί), η ειλικρινής νοσταλγία για την πολυεθνική Κωνσταντινούπολη όπως υπήρξε πριν από την αποχώρηση των μειονοτήτων (Σιρμέν), η ομολογία της θλίψης για τις πρακτικές και νοστροπίες που εφαρμόστηκαν για να επιτευχθεί ένα μονοεθνικό κράτος (Ιντζέ), πρωτότυπα ιστορικά σχόλια που συνήθως περνούν απαρατήρητα, π.χ. ότι οι Εβραίοι πήραν μέρος στην ρωσική επανάσταση του 1917 επειδή ήταν μια ανθεθνική επανάσταση, αλλά όχι στο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα της Τουρκίας (Σελτσούκ), η ταύτιση του ισλαμικού Ι. Οζέλ με τους Εβραίους «οι οποίοι πιστεύουν και αυτοί στους ιερούς κανόνες, κρατούνται και αυτοί στο περιθώριο», οι συχνές αναφορές στην Ελλάδα για να υποδειχθούν ανεπιθύμητες καταστάσεις, π.χ. «όπως η Ελλάδα ανέπτυξε τον αντιτουρκισμό, έτσι και αυτοί (οι θρησκευτικοί κύκλοι) αναπτύσσουν μian παράδεκτη νοστροπία για να συνεχίσουν την αποστολή τους» (Κοκέλ), και άλλες τέτοιες ιδιότυπες εκφράσεις αυτού του ύφους χάνονται μέσα στις γενικεύσεις της περιλήψης.

Μόνο τα πλήρη κείμενα θα δικαίωναν την προσπάθεια της Λίζη Μπεχμοάρας.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Behmoaras Lizi, *Turkiye'de Aynların Gözüyle Yahudiler*, Istanbul, Gözlem, 1993, 278 σελ.

Σύντομα Βιογραφικά σημειώματα

Ο ΟΚΤΑΙ ΑΚΜΠΑΛ (Oktay Akbal) γεννήθηκε το 1923 στην Κωνσταντινούπολη, ασχολήθηκε με την λογοτεχνία και εξέδωσε πέντε μυθιστορήματα, επτά συλλογές διηγημάτων και οκτώ ποιημάτων. Είκοσι δύο χρόνια αρθρογράφος στην «προοδευτική» εφημερίδα *Cumhuriyet*. Σήμερα αρθρογραφεί στην Milliyet.

Ο ΤΣΕΤΙΝ ΑΛΤΑΝ (Cetin Altan) γεννήθηκε το 1926. Τελείωσε την Νομική. Αρθρογραφεί καθημερινά στη *Sabah*. Το 1965-69 ήταν βουλευτής του Εργατικού Κόμματος. Εξέδωσε τέσσερα μυθιστορήματα, διάφορα διηγήματα, μία συλλογή ποιημάτων, πολλές μελέτες, απομνημονεύματα, δέκα περίπου συλλογές με άρθρα του, δύο οδοιπορικά, επτά θεατρικά έργα. Στην Ελλάδα έχει κυκλοφορήσει το μυθιστορημά του η *Αυστηρή Επιτήρηση* (Μετάφραση Π. Μάρκαρη, Κέδρος, 1980).

Ο ΕΡΝΤΑΛ ΑΤΑΜΠΕΚ (Erdal Atabek) γεννήθηκε το 1930 και είναι απόφοιτος της Ιατρικής. Έχει εκδόσει δέκα περίπου συλλογές με άρθρα και μελέτες.

Ο ΤΑΡΙΚ ΝΤΟΥΡΣΟΥΝ (Tarik Dursun) γεννήθηκε στην Σμύρνη το 1931, εργάστηκε ως δημοσιογράφος, εκδότης, σεναριογράφος

και εξέδωσε πέντε μυθιστορήματα και πολλά διηγήματα. Έχει βραβευθεί πολλές φορές για την λογοτεχνική του δημιουργία.

Ο ΦΕΡΙΤ ΕΝΤΓΚΟΥ (Ferit Edgü) γεννήθηκε το 1936 στην Κωνσταντινούπολη. Φοίτησε στην Σχολή Καλών Τεχνών στην Κωνσταντινούπολη και στο Παρίσι. Είναι υπεύθυνος του εκδοτικού οίκου Ada. Έχει εκδόσει έξι συλλογές διηγημάτων, δύο ποιημάτων, δύο μυθιστορήματα και ένα σενάριο. Το διήγημά του «Ο Νομάρχης» παρουσιάστηκε στο περιοδικό *Τομές*, τεύχος 7, Οκτ-Δεκ. '86, σε μετάφραση Δ. Μάνου.

Ο ΣΕΛΤΣΟΥΚ ΕΡΕΖ (Selçuk Erez) γεννήθηκε το 1936, τελείωσε την ιατρική και εργάστηκε ορισμένα χρόνια στις Η.Π.Α. Διδάσκει ως καθηγητής και αρθρογραφεί στην εφημερίδα *Cumhuriyet*. Ο Σ. Ερέζ είναι γνωστός και για την προσπάθειά του να περισώσει τα μνημεία και την ιστορία της Κωνσταντινούπολης.

Ο ΡΑΣΙΧ ΝΟΥΡΙ ΙΛΕΡΙ (Rasih Nuri Ileri) γεννήθηκε στη Γενεύη το 1920. Σπούδασε μαθηματικά και από πολύ νέος αγωνίστηκε και μετά αναγνωρίστηκε σαν ηγετικό στέλεχος στον αριστερό χώρο της Τουρκίας. Εξέδωσε περίπου δεκαπέντε βιβλία, τα περισσότερα σχετικά με το εργατικό κίνημα. Η οικογένειά του κατάγεται από την Ήπειρο (το γένος Ντίνο).

Η ΝΑΖΛΙ ΙΛΙΤΣΑΚ (Nazli Ilıcak) γεννήθηκε το 1944 στην Άγκυρα και αποφοίτησε από γαλλικό λύκειο και μετά από τη Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών στη Λωζάννη. Εργάστηκε στην εφημερίδα *Tercüman* για είκοσι χρόνια. Εξέδωσε πέντε βιβλία ιστορικού και δημοσιογραφικού περιεχομένου.

Ο ΑΤΙΛΑ ΙΛΧΑΝ (Atilla İlhan) γεννήθηκε στη Μενεμένη το 1925. Είναι πολύ γνωστός στην Τουρκία σαν ποιητής, μυθιστοριογράφος, θεατρικός συγγραφέας και δημοσιογράφος. Έχει γράψει και εκδώσει πάνω από τριάντα βιβλία λογοτεχνίας και δοκιμίων.

Ο ΟΖΝΤΕΜΙΡ ΙΝΤΖΕ (Özdemir İnce) γεννήθηκε το 1936 και φοίτησε στη σχολή Γαλλικής Λογοτεχνίας. Έχει εκδώσει επτά συλλογές ποιημάτων, πολλές μελέτες και μεταφράσεις. Έχει μεταφράσει Ρίτσο και (σε συνεργασία με τον Η. Μήλλα) τα άπαντα του Σεφέρη και του Καβάφη στα τουρκικά. Στα ελληνικά κυκλοφόρησαν δύο βιβλία του σε μετάφραση Η. Μήλλα, τα *Δώδεκα Ποιήματα για τον Γ. Ρίτσο* (Κέδρος, 1979) και ο *Ζωδιακός Κύκλος* (1000 Tane, Istanbul, 1989).

Ο ΤΖΟΣΚΟΥΝ ΚΙΡΤΖΑ (Coskun Kırca) γεννήθηκε το 1927 και είναι απόφοιτος της Νομικής με σπουδές στο Παρίσι. Εργάστηκε σαν καθηγητής, στο υπουργείο εξωτερικών, υπήρξε βουλευτής του κέντρου (στο

κόμμα του Ινονού και Ετζεβίτ - CHP) και υπήρξε πρεσβευτής στο ΝΑΤΟ και στα Ηνωμένα Έθνη. Τραυματίστηκε βαριά από Αρμένιους το 1986 αλλά επέζησε. Έκτοτε εργάζεται σαν δημοσιογράφος. Σήμερα αρθρογραφεί στην *Milliyet*.

Ο ΟΖΤΖΑΝ ΚΟΚΕΛ (Özcan Kökel) γεννήθηκε το 1928 και είναι ψυχολόγος. Έχει εκδώσει περίπου διακόσιες μελέτες πάνω σε θέματα παιδικών προβλημάτων και ψυχολογίας σε περιοδικά της Τουρκίας και του εξωτερικού.

Ο ΜΕΧΜΕΤ ΑΛΙ ΜΠΙΡΑΝΤ (Mehmet Ali Birand) γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1941 και είναι απόφοιτος της γαλλικής λογοτεχνίας. Εργάστηκε σαν δημοσιογράφος στη χώρα του και στο εξωτερικό, συχνά σαν υπεύθυνος πρακτορείων ειδήσεων. Σήμερα ετοιμάζει και παρουσιάζει στην τηλεόραση το δημοφιλέστατο και πολλάκις βραβευμένο στην Τουρκία πρόγραμμα «32η Μέρα» και αρθρογραφεί στην εφημερίδα *Sabah*. Έχει γράψει περίπου δέκα μελέτες πάνω στις διεθνείς σχέσεις. Δύο βιβλία του σχετικά με την Κύπρο, *Απόφαση Απόβαση* και *Τα Παζαρέματα* (μετάφραση Κ. Χατζηβέργης) και το *Διατάξτε Κύριε Διοικητά* (μετάφραση Φ. Καραόγλαν), όλα από τις εκδόσεις Φλώρος, κυκλοφόρησαν και στην Ελλάδα.

Ο ΑΖΙΖ ΝΕΣΙΝ (Aziz Nesin) γεννήθηκε το 1915, εργάστηκε σαν δημοσιογράφος και συγγραφέας. Έχει εκδώσει περίπου εκατό βιβλία διηγημάτων, μυθιστορημάτων, θεατρικών έργων, κ.ά. Είναι ένας διανοούμενος της αριστεράς. Στην Ελλάδα έχουν κυκλοφορήσει δεκαέξι βιβλία του.

Ο ΙΣΜΕΤ ΟΖΕΛ (İsmet Özel) γεννήθηκε το 1944 στην Καισάρεια. Απόφοιτος της γαλλικής φιλολογίας είναι σήμερα καθηγητής γαλλικών. Θεωρείται ένας από τους καλύτερους ποιητές της χώρας. Έχει εκδώσει πολλές συλλογές αλλά και πολλές μελέτες με θέματα ταυτότητας και ισλαμισμού. Προέρχεται από την αριστερά, αλλά σήμερα είναι ένας από τους θεωρητικούς του ισλαμικού κινήματος.

Η ΤΟΜΡΙΣ ΟΥΓΙΑΡ (Tomris Uyar) γεννήθηκε το 1941 στην Κωνσταντινούπολη. Είναι απόφοιτος της Σχολής Δημοσιογραφίας. Είναι και διηγηματογράφος.

Ο Ορχάν Παμούκ (Orhan Pamuk) γεννήθηκε το 1952 στην Κωνσταντινούπολη και είναι απόφοιτος της Σχολής Δημοσιογραφίας. Έχει εκδώσει τέσσερα μυθιστορήματα με την μεγαλύτερη επιτυχία και κυκλοφορία που έτυχε ποτέ Τούρκος μυθιστοριογράφος. Τα βιβλία του μεταφράστηκαν σε πολλές γλώσσες. *Το Λευκό Κάστρο* (μετάφραση Α. Καρρά, Ροδαμός, 1991) και *Το Σπίτι της Σιωπής* (μετάφραση Π. Αμπατζής, Πατάκης, 1994) έχουν κυκλοφορήσει και στην Ελλάδα.

Ο ΙΛΧΑΝ ΣΕΛΤΣΟΥΚ (İlhan Selçuk) γεννήθηκε το 1925 στο Αϊδίι. Είναι απόφοιτος της νομικής σχολής και γράφει καθημερινά στην *Cumhuriyet* από το 1963. Έχει εκδώσει ιστορικά μυθιστορήματα όπως και μελέτες σχετικά με την πολιτική. Ανήκει στην αριστερά.

Ο ΑΛΙ ΣΙΡΜΕΝ (Ali Sirmen) γεννήθηκε το 1939 στην Κωνσταντινούπολη και είναι απόφοιτος της νομικής, δημοσιογράφος που αρθρογραφεί βασικά πάνω σε θέματα εξωτερικής πολιτικής.

Η ΣΟΥΝΑ και ο ΕΡΝΤΟΓΑΝ ΤΑΝΑΛΤΑΙ (Suna και Erdogan Tanaltay), δύο ψυχολόγοι, έχουν εκδώσει μελέτες και συλλογές ποιημάτων και έχουν συνεργαστεί με ιδρύματα ραδιοφωνίας της Τουρκίας.

Ο ΝΕΤΖΑΤΙ ΤΖΟΥΜΑΛΙ (Necati Cumali) γεννήθηκε στην Φλώρινα το 1921. Απόφοιτος της νομικής, είναι ένας από τους πιο γνωστούς και πολυγραφώστερους συγγραφείς της Τουρκίας. Έχει εκδώσει πέντε ποιητικές συλλογές, πολλά διηγήματα, πέντε μυθιστορήματα και περισσότερα από δέκα θεατρικά έργα. Βραβεύτηκε πολλές φορές, τα δε έργα του μεταφράστηκαν σε είκοσι περίπου ξένες γλώσσες. Ο Π. Μάρκαρης μετάφρασε στα ελληνικά *Τον Πικρό Καπνό* (Θεμέλιο, 1979).

Ο ΜΕΤΕ ΤΟΥΝΤΣΑΙ (Mete Tunçay) γεννήθηκε το 1936. Είναι απόφοιτος της σχολής πολιτικών επιστημών της Άγκυρας και καθηγητής ιστορίας. Παρευρέθηκε σαν ερευνητής και σαν καθηγητής σε πολλές χώρες (ΗΠΑ, Αγγλία, Σοβιετική Ένωση, Γερμανία). Ειδικεύτηκε στην ιστορία της τουρκικής αριστεράς. Είναι από τους αντιφρονούντες της Τουρκίας (με τις συνήθειες συνέπειες). Εκδότης των ιστορικών περιοδικών *Ιστορία και Κοινωνία* και σήμερα *Η Κοινωνική Ιστορία*. Στην Ελλάδα πήρε μέρος στο συμπόσιο «Η Σύγχρονη Τουρκία» που οργάνωσε το Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών τον Σεπτέμβριο του 1990 (Βλέπε: *Σύγχρονα Θέματα*, 54, Άνοιξη 1995).

Ο ΓΚΟΥΒΕΝ ΤΟΥΡΑΝ (Güven Turan) είναι απόφοιτος της αγγλικής λογοτεχνίας. Εξέδωσε τρία μυθιστορήματα, διάφορα διηγήματα και τρεις συλλογές ποιημάτων.

Ο ΤΖΕΝΓΚΙΖ ΤΣΑΝΤΑΡ (Cengiz Candar) γεννήθηκε το 1948 και σπούδασε πολιτική επιστήμη στο πανεπιστήμιο της Άγκυρας. Ήταν ηγετικό στέλεχος στο φοιτητικό κίνημα του 1968. Βρέθηκε σε κρίσιμες ιστορικές στιγμές με τους Παλαιστινίους, στο Λίβανο και έζησε για ένα διάστημα στην Ελβετία, στη Γαλλία και στην Ολλανδία. Έκτοτε εργάστηκε σαν δημοσιογράφος. Το 1991 ήταν σύμβουλος του Τ. Οζάλ σε θέματα εξωτερικής πολιτικής. Εξέδωσε πέντε βιβλία πολιτικού περιεχομένου.